

O. TOMASZ GAŁKOWSKI CP

Wydział Prawa Kanonicznego

Uniwersytetu Kard. Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

PROMULGACJA W PRAKTYCE USTAWODAWCZEJ PAPIEŻA FRANCISZKA

Treść: Wstęp. – 1. Zmiany w Kodeksie Prawa Kanonicznego. – 2. Promulgacja a istnienie ustawy. – 3. Język i tekst ustawy. – Zakończenie

Wstęp

Działalność ustawodawcza papieża Franciszka osiąga dosyć okazałe rozmiary w porównaniu do wcześniejszego pontyfikatu Benedykta XVIII, który może zostać potraktowany jako punkt odniesienia ze względu na czasowe podobieństwo do obecnego. W niespełna pięć lat po wyborze aktywność prawodawcza Franciszka wyprzedziła o ponad 50% zaangażowanie ustawodawcze jego poprzednika¹. W niejednej publikacji na temat takiej działalności papieża określa się go, podobnie jak jego poprzedników, papieżem ustawodawcą. Papież Franciszek rzeczywiście zadziwia swoją prawodawczą aktywnością. Jak na nie kanonistę, w czym podobny jest do swych poprzedników – jednocześnie jakby w opozycji do rozwiązań prawnych, nieustannie wskazującym i kładącym nacisk na osobiste nawrócenie, rozeznanie, przemianę, wspólne rozeznanie, piętnującym postawy pelagiańskie wewnątrz wspólnoty kościelnej – „produkcja” prawa jest imponująca. Nie ustrzegając się błędnego osądu, można odnieść wrażenie, że dwa pola aktywności Franciszka pozostają do siebie w pewnej

¹ G. BIER, *Papa Francesco il legislatore. Diritto canonico e riforma della Chiesa*, Il Regno. Attualità 22/2017, s. 681.

opozycji. Zarówno zwolennicy jak i przeciwnicy Franciszkiego stylu poszukują i będą poszukiwali przyczyn takiego stanu rzeczy przyglądając się teraźniejszości i pozostając z troskami o przyszłość Kościoła. Dostrzegają w nim kogoś z troskanego o losy Kościoła i podejmującego działania na rzecz jego uzdrowienia czy oczyszczenia lub tego, który wyprowadza Kościół nie na peryferie, lecz na manowce. Przeciwstawne głosy odwołują się również do stanowionego przez Franciszka prawa, widząc w nim z jednej strony elementy rozluźnienia kościelnej dyscypliny. Z drugiej natomiast strony dostrzega się w podejmowanych inicjatywach ustawodawczych elementy o charakterze restrykcyjnym. Trudno w tym momencie dyskutować z jedną czy drugą postawą czy też przyznawać racje jednemu z dwóch tak skrajnych stanowisk, zwłaszcza gdy w grę wchodzi osobiste nastawienie czy oczekiwania, pochodzące z indywidualnie rozumianej i wyrażanej troski o Kościół.

Ocenie natomiast podlegać mogą poszczególne elementy działalności prawodawczej papieża Franciszka tak jak każdego innego prawodawcy kościelnego. Konkretnie postanowienia normatywne bardzo szybko bowiem wkraczają w obręb pozytywnego wykładu w oparciu o arkana sztuki prawniczej. Pojawiają się natychmiast komentarze, omawiane są formy aplikacji, rozwiązywane trudności interpretacyjne, tak by normy życia chrześcijańskiego dostrzegane przez prawodawcę i jednocześnie najwyższego nauczyciela wiary właściwie odzwierciedlały się w praktyce wiernych.

Dodatkowym obszarem zainteresowania i oceny działalności ustawodawczej Franciszka jest sposób jej dokonywania od momentu dostrzeżenia potrzeby prawnych regulacji, przez proces ich przygotowania, powstania czy ostateczne zapoznania z nimi osób zobowiązanych do ich przestrzegania². W tej dziedzinie aktywność Franciszka

² G. BONI, *La recente attività normativa ecclesiale: finis terrae per lo ius canonicum? Per una valorizzazione del ruolo del Pontificio Consiglio per i testi legislativi e della scienza giuridica nella Chiesa*, Modena 2021, s. 13-63 opisuje praktykę prawodawczą Franciszka z pominięciem Papieskiej Rady Tekstów Prawnych, dla której uznanie w procesie stanowienia prawa wyrażali jego poprzednicy.

nie spotyka się z jednoznaczną aprobatą³. Kwestia, której poświęcę niniejsze przedstawienie dotyczy promulgacji jako momentu, w którym prawo (ustawa-*lex*⁴) powstaje. W tej dziedzinie Franciszek wyraźnie odstępuje od dotychczasowej praktyki z zastosowaniem kodeksowych norm, co – uważam – nie oznacza, że nie przestrzega prawa. Być może, podobnie jak zmiany w kodeksowych postanowieniach normatywnych, także i forma promulgacji w nim ustanowiona wymaga przemyślenia i zmiany. Zmiana przewidzianej w kodeksie formy promulgacji nowych postanowień normatywnych stawia w zakłopotanie nie tylko tych, którzy są odpowiedzialni za wprowadzanie prawa w życie i jego przestrzeganie w perspektywie *salus animarum*, lecz przede wszystkim tych, którzy „zawodowo” zajmują się prawem, a w jeszcze większym stopniu uczonych z ich opinią powszechną i stałą⁵ oraz wiedzą z zakresu nauki prawa kanonicznego i techniki prawodawczej. W rym wypadku nie chodzi bowiem o purystyczny formalizm, lecz o pewność prawa w jego istnieniu.

Obserwując działalność ustawodawczą papieża Franciszka można dostrzec dwa poziomy zainteresowania czy też dwa punkty odniesienia. Nie należy ich ze sobą zestawiać, gdyż nie będą prowadziły do żadnej jednoznacznej konkluzji. Jeden poziom dotyczy słuszności, konieczności, potrzeby aktywności prawodawczej papieża. Georg Bier trafnie zauważył, że większość postanowień normatywnych Franciszka dotyczy zapowiadanej i nadal trwającej reformy kurii rzymskiej, z powodu której produkcji normatywnej nie należy uważać za nadmierną. Poza tym sami kanoniści zwracają uwagę na konieczność nowych legislacji, którym ustawodawca wychodzi naprzeciw *motu proprio* (własną inicjatywą), która to właściwość zawiera się w tytułach różnych rodzajów nowych dokumentów normatywnych⁶. Z punktu widzenia kanonistów, zarówno uczonych jak i praktyków,

³ G. BIER, *Papa Francesco il legislatore. Diritto canonico e riforma della Chiesa*, s. 682.

⁴ Por. kan. 7: „*Lex instituitur cum promulgatur*”.

⁵ Por. kan. 19.

⁶ G. BIER, *Papa Francesco il legislatore. Diritto canonico e riforma della Chiesa*.

ta działalność jest na ogół pozytywnie odbierana i dobrze oceniana⁷. Uwagi krytyczne dotyczą natomiast formy dokonywanych zmian⁸.

1. Zmiany w Kodeksie Prawa Kanonicznego

Promulgowany w 1983 r. przez Jana Pawła II Kodeks Prawa Kanonicznego doczekał się na przestrzeni prawie 40 lat obowiązywania wielu nowelizacji poczynając od zmian wyrażen zawartych w poszczególnych kanonach, poprzez zmianę całych kanonów, ich eliminację czy zastąpienie nowymi kanonami aż do zmiany instytucji prawnych (proces o stwierdzenie nieważności małżeństwa) czy też regulacji od nowa gałęzi prawa, jak to nastąpiło w przypadku prawa karnego i zastąpienia w całości VI Księgi KPK nowymi rozwiązaniami prawnymi, które weszły w życie 8 grudnia 2021 r.⁹ Dwie nowelizacje kodeksowych postanowień normatywnych zostały dokonane przez poprzedników Franciszka. W kontekście prowadzonych rozważań dotyczących praktyki promulgacyjnej obecnego papieża warto przypomnieć w tej kwestii praktykę jego poprzedników.

Jan Paweł II wydając List apostolski *Ad tuendam fidem* (18.05.1998) nie zamieścił na końcu żadnych postanowień dotyczących sposobu promulgacji. Ten dokument stanowi przykład zastosowania się ustawodawcy do obowiązujących przepisów prawnych wyrażonych w kan. 8 §1. Został opublikowany w *Acta Apostolicae Sedis* (1.07.1998) i nie przewidując żadnego innego niż ustawowy okres *vacatio legis* wszedł w życie trzy miesiące po promulgacji¹⁰. Benedykt XVI wydając List Apostolski *Omnium in mentem* (26.10.2009) na końcu dokumentu

⁷ S. BERLINGÒ, *Francesco, papa paziente. Il pontefice come «fidelis dispensator et prudens» della canonica «economia» della Chiesa*, Il Regno. Attualità 18/2021 18, s. 569.

⁸ P. CAVANA, *Francesco (poco) canonico. Un commento alla recente attività normativa ecclesiale pontificia*, Il Regno. Attualità 16/2021), s. 501-504.

⁹ Praktycznym źródłem poznania prawa kanonicznego w aspekcie historycznym oraz prawa obowiązującego jest stron internetowa: www.iuscangreg.it.

¹⁰ JAN PAWEŁ II, *Ad tuendam fidem* (18.05.1998), AAS 90 (1998), s. 457-461.

dodał postanowienie o promulgacji w AAS¹¹. Nowe rozwiązania prawne zostały promulgowane 8.01.2011. Papież nie wyznaczył żadnego okresu *vacatio legis* ani nie wskazał daty wejścia w życie, dlatego też nowe przepisy weszły w życie zgodnie z obowiązującym prawem po trzech miesiącach od promulgacji. Zastanawiać może jedynie fakt polecenia promulgacji nowych rozwiązań prawnych, skoro papież i tak zastosował się do przepisów powszechnie obowiązujących. Brak takiego postanowienia, podobnie jak w przypadku *Ad tuendam fidem*, byłby również jednoznaczną wskazówką, że należy zastosować się do normy kodeksowej zawartej w kan. 8 §1. Racji takiego sformułowania można poszukiwać pośród innych dokumentów normatywnych wydawanych przez Benedykta, które nie były promulgowane w AAS, lecz w dzienniku L'Osservatore Romano. Papież wyraźnie w takich sytuacjach zaznaczał, że dokument ma być w ten sposób promulgowany¹². Tym razem jednak chodziło o normy kodeksowe, co daje podstawy do stwierdzenia, że papież chciał również zachować normy dotyczące promulgacji w tym kodeksie obowiązujące. Tym razem chodziło bowiem o prawo powszechne obowiązujące wiernych Kościoła katolickiego. Przedmiotem nowych regulacji prawnych nie było, jak w przypadku promulgacji w L'Osservatore Romano, prawo partykularne czy specjalne.

Pierwszym dokumentem zmieniającym przepisy kodeksowe dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa wydanym przez papieża Franciszka był Lis apostolski *Mitis Iudex Dominus Iesus*, który nosi datę 15.08.2015 r. Na końcu dokumentu nie ma żadnej wzmianki o sposobie promulgacji, co powinno jednoznacznie zostać odczytane jako zachowanie przez papieża obowiązujących form promulgacji

¹¹ „in *Actorum Apostolicae Sedis commentario officiali* promulgari statuimus”. BENEDEKTY XVI, *Omnium in mentem* (26.10.2009), AAS 102 (2010), s. 8-10.

¹² Dla przykładu można przywołać List apostolski *Querit semper* (30.08.2011), w którym Benedykt XV zmienia postanowienia zawarte w Konstytucji Apostolskiej *Pastor Bonus*. Na końcu dokumentu postanawia, by został on promulgowany w L'Osservatore Romano i wszedł w życie 1 października 2011 r. Z podobną sytuacją mamy do czynienia w przypadku: *Ubicumque et semper* (21.09.2010); *Latina lingua* (10.11.2012); *Intima Ecclesiae* (11.11.2012).

dokumentów normatywnych. Papież jednak dodaje, że ustanowione przepisy wchodzi w życie 8.12.2015 r. Takie postanowienie może sugerować dwa rozwiązania: 1/ dokument zostanie promulgowany przed tą datą w AAS i wejdzie w życie zgodnie z papieską dyspozycją; 2/ wejdzie w życie z dniem podanym przez papieża i zostanie inaczej promulgowany. Wobec takich możliwości pewna pozostaje jedynie data wejścia w życie. Dokument ostatecznie został zamieszczony w AAS z datą 4.09.2015 r., co może sugerować, że został w ten sposób promulgowany¹³ i powinien wejść w życie po upływie trzech miesięcy. Zgodnie jednak z postanowieniem ustawodawcy okres *vacatio legis* trwał do dnia 8 grudnia. Dokładne śledzenie dat, dokonane jednak z perspektywy czasu, i przestrzeganie normy zawartej w kan. 8 §1 pozwala na takie stwierdzenie. Jednak kwestia promulgacji i w konsekwencji obowiązywania dotychczasowych kanonów wzbudziła dyskusję wśród znawców prawa. Przyczyna owej dyskusji bierze się z faktu, że *Acta Apostolicae Sedis* drukowane są z opóźnieniem w stosunku do daty, która znajduje się na okładce. Numer 9 z 2015 r., w którym zawarty został tekst *Mitis Iudex* ukazał się dopiero w czerwcu 2016 r. i w tym miesiącu nastąpiła jego promulgacja. Przyjmując, że tekst nie został oficjalnie inaczej promulgowany przez Franciszka, gdyż on sam nie zdecydował o sposobie i miejscu promulgacji w przepisach końcowych dokumentu, należałoby stwierdzić, że 8 grudnia 2015 r. wszedł w życie tekst prawny przed jego promulgacją. Franciszek wyraźnie stwierdził, że od tej daty mają obowiązywać nowe przepisy. Ta kwestia stała się przedmiotem szerokiej dyskusji, w której oprócz powszechnie zwracanej uwagi na niedociągnięcia prawne podkreślano kwestię obowiązywania norm, a co za tym idzie praw wiernych do sprawiedliwego procesu i pewności ich sytuacji prawnej w Kościele¹⁴.

¹³ FRANCISZEK, *Mitis Iudex Dominus Iesus* (15.08.2015), AAS 107 (2015), s. 958-967.

¹⁴ Dokładnie tę kwestię przedstawia G. BONI, *La riforma del processo canonico di nullità matrimoniale: il complicarsi progressivo del quadro delle fonti normative (parte prima)*, w: *Stato, Chiese e pluralismo confessionale* 3 (2018), s. 42-57. Obszerną literaturę zawierającą szczegółowe analizy problemów związanych z promulgacją *Mitis Iudex* podaje F. GRAVINO, *Leggi ecclesiastiche e pubblicazione digitale. Le nuove*

Powszechna praktyka sprawiła, że w jej konsekwencji próbowano uzasadnić istnienie obowiązujących norm. Eduardo Baura trafnie zauważa, że normy, które nie zostały oficjalnie promulgowane, nawet jeśli ich treść jest powszechnie znana i uznawana jak normatywna, nie mogą być uważane za normy prawne o powszechnej skuteczności. Nie można ich uważać za prawnie istniejące, gdyż nie powodują żadnego efektu prawnego, tzn. nie tworzą obowiązku sprawiedliwości. Mogą jednak posiadać skuteczność praktyczną, różną od prawnej. Na ich podstawie można bowiem oprzeć *modus agendi* w postępowaniu np. procesowym. Nie będzie to jednak postępowanie dokonane w oparciu o obowiązujące normy prawne.¹⁵

Kolejne akty działalności ustawodawczej Franciszka nie napotykały na wyżej wskazane problemy. W Liście apostolskim *De concordia inter Codices* w przepisach końcowych zawarte jest postanowienie, iż miejscem publikacji jest dziennik L'Osservatore Romano. Papież nie określił jednak daty wejścia w życie. Dodał, że tekst ma być następnie ogłoszony w AAS¹⁶. Trzymając się zasady, że moment wejścia w życie aktu normatywnego określany jest względem promulgacji należałoby liczyć ten moment od dnia 16 września. Jest to dzień ukazania się dziennika wraz z tekstem Listu apostolskiego. Numer AAS, w którym ten dokument został zawarty nosi datę 3.06.2016 r., co sugerowałoby wejście w życie tekstu normatywnego 3.09.2016 r., czyli jeszcze przed promulgacją w L'Osservatore Romano, o ile faktycznie AAS byłyby miejscem promulgacji. Pytanie, które się pojawia dotyczy faktycznego momentu ukazania się numeru AAS, w którym został zawarty List *De concordia inter Codices*. Przychyłam się do daty wejścia w życie tej nowelizacji przypadającej na 16 grudnia 2016 r. licząc trzy miesiące od daty promulgacji w L'Osservatore Romano, analogicznie

frontiere della promulgazione nel diritto canonico, w: Stato, Chiese e pluralismo confessionale 15 (2021), s. 61, przypis 75.

¹⁵ E. BAURA, *Profili giuridici dell'arte di legiferare nella Chiesa*, Ius Ecclesiae 19 (2007) 1, s. 33.

¹⁶ FRANCISZEK, *De Concordia inter Codices* (31.05.2016), L'Osservatore Romano, 16.09.2016, s. 4-5.

do trzymiesięcznego okresu *vacatio legis* dla prawa powszechnego promulgowanego w AAS. W tym czasie nie był jeszcze faktycznie opublikowany numer AAS z tekstem papieskiego Listu¹⁷.

Kolejna nowelizacja prawa kodeksowego przez Franciszka to List apostolski *Magnum principium* z 3.09.2017 r.¹⁸. W tym dokumencie papież jest precyzyjny. Postanawia, by został opublikowany w *L'Osservatore Romano* i wszedł w życie 1.10.2017 r. Publikacja w AAS z datą umieszczoną na okładce (6.10.2017), nie zaś z faktyczną datą ukazania się czasopisma urzędowego była późniejsza od wejścia nowelizacji w życie. Również następne nowelizacje dokonane przez Franciszka nie budzą problemów dotyczących promulgacji. Papież wyraźnie postanawia w nich, że mają zostać promulgowane w *L'Osservatore Romano* oraz podaje ich datę wejścia w życie. Dodaje również, że mają zostać następnie opublikowane w *Acta Apostolicae Sedis*¹⁹. Taka praktyka niczemu jednak nie służy. Skoro tekst został wcześniej prawidłowo promulgowany i na dodatek stał się powszechnie dostępny także w formie tłumaczeń na wiele języków, zamieszczenie go w AAS wydaje się nieprzydatne. Ten miesięcznik

¹⁷ Podobnie uważa M. SIENNICKI, *De concordia inter Codices – zgoda między kodeksami*, Prawo Kanoniczne 62 (2019) 1, s. 186. Zupełnie inaczej uważają redaktorzy zaktualizowanego na język polski przekładu Kodeksu Prawa Kanonicznego. Wyszczególniając nowelizacje tekstu Kodeksu podają: datę wydania dokumentu oraz datę wejścia w życie nowelizacji. W przypadku *De concordia inter Codices* podają datę wydania 31 maja (nie zaś promulgacji!) i datę wejścia nowelizacji w życie 3 września 2016 r. po upływie trzech miesięcy od daty zamieszczonej na okładce AAS. W AAS nie było promulgacji! Por. <https://episkopat.pl/uaktualnione-tlumaczenie-polskie-kodeksu-prawa-kanonicznego-dokumenty>.

¹⁸ FRANCISZEK, *Magnum principium* (3.09.2017), *L'Osservatore Romano*, 10.09.2017, s. 4.

¹⁹ Są to kolejne Listy apostolskie *motu proprio*: *Communis Vita* (19.03.2019), *L'Osservatore Romano*, 27.03.2019, s. 9; *Authenticum charismatis* (1.11.2020), *L'Osservatore Romano*, 4.11.2020, s. 6; *Spiritus Domini* (10.01.2021), *L'Osservatore Romano*, 11.01.2021, s. 10; *Competentias quasdam decernere* (11.02.2022), *L'Osservatore Romano*, 15.02.2022, s. 8; oraz Konstytucja apostolska *Pascite gregem* (23.05.2021), *L'Osservatore Romano*, 1.06.2021, s. 2-4.

ukazuje się ze znacznym opóźnieniem w stosunku do promulgacji jak również w stosunku do daty, która zamieszczona jest na jego okładce.

Kolejny problem związany ze sposobem publikacji przez papieża Franciszka aktów normatywnych dotyczy języka, którym się posługuje w tekście normatywnym. Punktem odniesienia dokonywanych przez niego nowelizacji jest tekst normatywny zawarty w KPK, który został sformułowany w języku łacińskim. Naturalną konsekwencją dla logicznej przejrzystości i pewności tekstu normatywnego jest zatem publikacja tekstu dokonana w języku łacińskim. I takiej należałoby się spodziewać z punktu widzenia techniki prawodawczej. Papież Franciszek wykazuje jednak dużą swobodę, co nie pozostaje obojętne dla oceny faktu promulgacji i obowiązywania samego tekstu prawnego, a w dalszej perspektywie dla jego interpretacji zgodnie z którą „ustawy kościelne należy rozumieć według własnego znaczenia słów, rozważanego w tekście i kontekście”²⁰.

Wszystkie nowelizacje tekstów kodeksowych, z wyjątkiem *Mitis Iudex Dominus Iesus*, poleca Franciszek promulgować w dzienniku *L'Osservatore Romano*. Poszczególne Listy apostolskie z nowelizacjami zostały promulgowane w następujących językach²¹: po łacinie: *De concordia inter Codices, Magnum principium, Communis vita, Authenticum charismatis, Pascite gregem Dei* oraz po włosku: *Spiritus Domini, Competentias quasdam decernere*. Promulgacja w języku łacińskim w *L'Osservatore Romano* jako właściwym miejscu zgodnie z wolą i zarządzeniem Franciszka rozwiązuje problemy dotyczące wyboru wersji językowej tekstu normatywnego, a tym samym obowiązującego. W pewnym momencie pojawił się bowiem problem dotyczący równoczesnej publikacji (ogłoszenia) aktu normatywnego w kilku językach czy to podczas konferencji w biurze prasowym Stolicy Apostolskiej czy poprzez zamieszczenie tekstu na jej oficjalnej stronie internetowej *vatican.va*. bez podania miejsca promulgacji. Papież nie wskazał, która wersja językowa jest wersją normatywną

²⁰ Kan. 17.

²¹ Nie mając dostępu do dziennika *L'Osservatore Romano* posługuję się informacjami zawartymi na stronie internetowej <https://www.iuscanreg.it/cic1983.php>.

tekstu prawnego. Dlatego należało zastosować ogólne zasady dotyczące powstania aktu prawnego, co dokonuje się wraz z jego promulgacją (kan. 7). Na końcu w/w dokumentów (z wyjątkiem *Mitis Iudex*) papież zawarł końcowe wskazania co do miejsca promulgacji oraz daty wejścia w życie. Tekst promulgowany jest zatem tekstem normatywnym. W odniesieniu do wyżej cytowanych nowelizacji jest nim zatem tekst łaciński.

Interesującym pod względem techniki prawodawczej oraz dalszej oceny, która z pewnością zrodzi kolejne dywagacje i próby rozwiązania sytuacji jest ostatni dokument, w którym Franciszek dokonuje zmian w Kodeksie Prawa Kanonicznego, a mianowicie *Competentias quasdam decernere*²². List apostolski nosi taką nazwę w tytule, aczkolwiek cały tekst został sformułowany w języku włoskim. Z podobną sytuacją mieliśmy do czynienia w przypadku *Spiritus Domini*. W dotychczasowej praktyce Stolicy Apostolskiej tytuł dokumentu wraz z określeniem formy, w której został wydany zawierał pierwsze jego wyrazy. Tym razem tytuł dokumentu jest łacińskim tłumaczeniem włoskiego sformułowania (*assegnare alcune competenze*), w którym to języku tekst został promulgowany²³. Po okresie względnej poprawności prawodawczej Franciszek z nią zrywa produkując, w mojej ocenie, prawodawczą hybrydę. Tekst nowelizacji zawiera 10 artykułów. W każdym z nich papież przywołuje kanon, do którego odnosi się promulgowana przez niego zmiana, wskazując jednocześnie na treść zmiany, a następnie przedstawia brzmienie nowego sformułowania normatywnego.

Akceptowalnym jest przywołanie kanonu w jego tłumaczeniu na język włoski celem przedstawienia zamierzonej zmiany. Następnie jednak papież podaje tekst kanonu, który ma obowiązywać w języku

²² Używam sformułowania „ostatni” w momencie, w którym piszę niniejszy tekst. Gdy zostanie opublikowany może się okazać, że Franciszek wydał kolejne dokumenty, w których dokonuje zmian obowiązujących przepisów prawnych.

²³ Na stronie internetowej https://www.iuscangreg.it/diritto_universale.php#Q483, do której się odwołuję nie ma tekstu w języku łacińskim. Tłumaczenia na język angielski i portugalski zawierają tytuł w języku łacińskim.

włoskim, gdyż jest to forma promulgacji. Czy zatem mamy do czynienia z faktyczną promulgacją, skoro nowelizacja odnosiła się do tłumaczenia tekstu normatywnego, a nie do niego samego? Można jedynie zaakceptować sytuację, że nowym tekstem normatywnym będzie od momentu promulgacji tekst w języku włoskim. Z tym jednak wiąże się kolejna trudność, która dotyczy całości treści kanonu. Franciszek postanawia, przywołam dla przykładu art. 1, że nowa treść kan. 237 §2 będzie obowiązywała w języku włoskim, skoro w takim języku tekst został promulgowany, przy czym §1 byłby nadal obowiązujący w języku łacińskim.

Największa dyskusja w środowisku kanonistycznym została wzbudzona przez Konstytucję apostolską *Mitis Iudex Dominus Iesus* i wraz z nią *Mitis et misericors Iesus* dla wiernych katolickich Kościołów Wschodnich²⁴. Jak wspomniałem powyżej Franciszek nie zdecydował o formie promulgacji, co jednoznacznie wskazuje, iż powinna się ona dokonać przez zamieszczenie Konstytucji w *Acta Apostolicae Sedis*. Tak też zostało uczynione. I choć numer AAS zawierający Konstytucję ukazał się kilka miesięcy po wejściu w życie zmian, to zgodnie z datą zamieszczoną na okładce wydania, tekst powinien zacząć obowiązywać po trzech miesiącach. Faktycznie wszedł w życie cztery dni później zgodnie z postanowieniem Franciszka. Wygląda na to, iż od strony legalnej zostały spełnione wymagania stawiane przez obowiązujące przepisy. Ustawy zostały zachowane, ale czy prawo? Pytanie jest zasadne, gdyż przepisy Konstytucji zaczęły obowiązywać (8.12.2015) przed promulgacją tekstu, która nastąpiła w czasie „faktycznym” dopiero w czerwcu 2016, aczkolwiek w czasie „fikcyjnym” z datą wcześniejszą (4.09.2015). Czy w takim razie należało stosować przepisy od 8.12.2015 r. skoro właściwa promulgacja dokonała się poprzez publikację miesięcznika AAS wiele miesięcy później? Gdyby w ten sposób i zgodnie z przepisami podchodzić do tej kwestii należałoby stwierdzić, że obowiązywały przepisy które pojawiły się

²⁴ Ze względu tematykę opracowania dotyczącą nowelizacji tekstu Kodeksu Prawa Kanonicznego pomijam zmiany dokonywane w Kodeksie Kanonów Kościołów Wschodnich.

w czerwcu 2016 r. z datą 4 września 2015 r. w wersji łacińskiej. Można jedynie przypuszczać, że w umyśle prawodawczym Franciszka wcześniej takie istniały, a następnie zostały wyrażone w dostępnej wersji czy to łacińskiej czy włoskiej oraz w ich tłumaczeniach²⁵. Odpowiedź dotycząca obowiązywalności przepisów od dnia 8 grudnia 2015 r. może być twierdząca, o ile wskaże się, że promulgacja nie nastąpiła w AAS, lecz dokonana się w inny sposób. Jaki i w jakim języku.

Praktyka sądowa pokazała, że zgodnie z postanowieniem Franciszka sądy kościelne zaczęły stosować nowe przepisy od dnia 8.12.2015 aplikując je w ich tłumaczeniu na wiele języków. Dokładny *iter* ukazywania się nowych regulacji prawnych wskazuje, że pierwsza publikacja *on-line* ukazała się 8 września po łacinie i po włosku. Odwołując się do ich daty wejścia w życie można przypuszczać, że mieliśmy do czynienia z promulgacją. Dzień później tekst został opublikowany w *L'Osservatore Romano* w języku włoskim. Nie ma w tych tekstach mowy o innej niż przewidzianej w Kodeksie formie promulgacji. Opublikowanego tekstu nie należy traktować jako prawo (ustawa), a jedynie jako tekst prawny lub, właściwie stwierdzając, propozycja tekstu prawnego opublikowana, a nie promulgowana²⁶. Tekst nowelizacji został następnie opublikowany prawie jednocześnie w kilku językach. Porównując teksty łatwo można zauważyć różnice odnoszące się do poszczególnych sformułowań i tym samym przepisów, a w konsekwencji norm prawnych²⁷. Przyjmując, że ostatecznym tekstem jest tekst promulgowany w AAS w jęz. łacińskim należałoby się nim posługiwać od momentu promulgacji, a nie wejścia w życie po trzymiesięcznym okresie *vacatio legis*. Właściwym

²⁵ W polskim tłumaczeniu i wydaniu *Mitis Iudex Dominus Iesus*, Wydawnictwo Biblos, Tarnów 2015 podana jest wersja łacińska. Jest to wyraźna sugestia, że tekstem normatywnym jest tekst w języku łacińskim.

²⁶ E. BAURA, *Parte generale del diritto canonico. Diritto e sistema normativo*, Roma 2013, s. 273.

²⁷ Doskonale opisuje tę sytuację G. BONI, *La riforma del processo canonico di nullità matrimoniale: il complicarsi progressivo del quadro delle fonti normative (parte prima)*, s. 42-53 wskazując na różniące się między sobą teksty ogłaszanych przepisów w różnych językach.

terminem promulgacji powinna być data faktycznego ukazania się *Acta Apostolice Sedis* z roku 2015 n.9, czyli czerwiec 2016 r²⁸. Co zatem z decyzjami i procesem o stwierdzenie nieważności małżeństwa w okresie od 8.12.2015 do faktycznej promulgacji? Nie jest to pytanie odnoszące się jedynie do techniki ustawodawczej czy wynikające z formalistycznego podejścia do prawa. Dotyczy ono praw wiernych do dobrego rządu w ramach *munus governandi*, sprawiedliwego procesu oraz pewności ich sytuacji prawnej w Kościele.

2. Promulgacja a istnienie ustawy

Decyzja papieża Franciszka dotycząca reformy procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa została wprowadzona w życie. Obrogacji uległy dotychczas obowiązujące kann. 1671-1691. Zdecydował (i tu nie ma żadnej wątpliwości językowej w odniesieniu do pierwotnego tekstu włoskiego i łacińskiego *on-line* oraz opublikowanego w *L'Osservatore Romano* tekstu włoskiego), że przepisy wchodzą w życie 8 grudnia 2015 r. Forma promulgacji nie została zakomunikowana. Czy zatem Franciszek dokonał promulgacji?

Jednoznaczna odpowiedź może dotyczyć jedynie legalnego jej aspektu. Papież nie zastosował obowiązujących przepisów prawnych. Jeśli natomiast chciał, by norma weszła w życie, co potwierdza fakt jej natychmiastowego zastosowania w praktyce trybunałów kościelnych, musiał w sposób przekonujący wskazać na jej zaistnienie, czyli obowiązywalność, gdyż obowiązywalność jest formą istnienia prawa (ustawy). Do natury aktu promulgacyjnego należy oficjalne stwierdzenie zaistnienia normy, poprzez którą ustawodawca chce zobowiązać innych do postępowania zgodnie z nią. Poprzez promulgację ustawodawca wiąże adresatów normy wskazując na obowiązkowe postępowanie. Promulgacja jako akt nie wiąże się zatem jedynie w sposób statyczny z momentem zaistnienia prawa, ale wygląda ku przyszłości, ku faktycznym realizacjom zamierzeń ustawodawczych we wspólnocie, do której władza kieruje swoje postanowienia. Szersze spojrzenie

²⁸ Podobnie uważa P. GHERRI, *Il ruolo del diritto nella riforma e riformabilità della Chiesa*, *Ricerche teologiche* 29 (2018) 1-2. s. 31.

na promulgację nie usuwa ani nie deprecjonuje potrzeby jej istnienia, gdyż z tym wiąże się przede wszystkim pewność decyzji władczych oraz pewność zachowań prawnych. Pozwala jednak dostrzec związek jaki istnieje pomiędzy promulgacją – publikacją (zapoznaniem się z prawem) – przestrzeganiem. Prawo wymaga promulgacji, ale jej celem nie jest jedynie zaistnienie normy. Norma istnieje, by być przestrzegana. Promulgacja jest aktem, poprzez który adresaci normy mają możliwość zapoznania się z nią. Inaczej norma zaczyna istnieć, ale faktycznie wegetuje w swoim istnieniu, jeśli nie jest poznana i następnie przestrzegana. Celem promulgacji jest powiadomienie o zamiśle prawodawcy w taki sposób, by był on poznany przez wspólnotę, do której ustawodawca kieruje swoje decyzje władcze. Może się zdarzyć, że ten zamiśl zostanie przekazany w inny sposób. Zastosowanie się do niego, co miało miejsce w przypadku *Mitis Iudex*, wskazuje na istnienie odpowiednich przepisów, które zostały przyjęte jako obowiązujące w praktyce wszystkich sądów kościelnych. Praktyka sądowa potwierdziła istnienie bez promulgacji odpowiednich przepisów, do których sądy się zastosowały. Nie ma podstaw, by sądzić, iż brak promulgacji jednoznacznie decyduje o nieistnieniu prawa. Zresztą kan. 8 nie jest ustawą o charakterze unieważniającym czyniącym akt ustawodawczy Franciszka nieważnym²⁹. Stoję na stanowisku, że do natury promulgacji należy przekazanie do wiadomości za pomocą norm prawnych odpowiednio wymaganych od członków wspólnoty zachowań. Jeśli takie zachowania faktycznie się urzeczywistniają pod wpływem poznania wymagań ustawodawcy przekazanych inaczej niż formalną drogą promulgacji, to należy wyciągnąć wniosek o istnieniu odpowiednich norm, wyrażonych następnie w formie przepisów prawnych. Istnienie takich przepisów zostało potwierdzone przez samego Franciszka, który stwierdził, że w miejsce dotychczas istniejących kanonów regulujących proces o stwierdzenie nieważności małżeństwa stanowi nowe, które mają obowiązywać od dnia 8 grudnia 2015 r. Stwierdzenie papieskie, iż „z dniem 8 grudnia 2015

²⁹ E. BAURA, *Parte generale del diritto canonico. Diritto e sistema normativo*, s. 273-274.

r roku zostaje zastąpione jak następuje” przyjmuje się jako formę promulgacji³⁰. Dodałbym, że jest to atypiczna forma promulgacji.

Na zachowania papieża Franciszka w dziedzinie legislacyjnej warto spojrzeć przez pryzmat samej władzy w Kościele oraz celu prawa Kościoła określanym jako *salus animarum* w perspektywie budowania wspólnoty kościelnej. Zadanie najwyższego ustawodawcy spełnia papież wraz z funkcją najwyższego nauczyciela wiary. Jako nauczyciel wiary dociera do wszystkich poprzez różnego rodzaju środki, które ma do dyspozycji, w tym także przez prawo. Zarówno na drodze dogmatycznej jak i dyscyplinarnej kieruje i prowadzi wspólnotę wiernych podejmując czasami w jej perspektywie działania zmierzające do jej dobra, niespodziewane i nieprzewidziane w dotychczasowej praktyce. W tym kontekście można spojrzeć na reformę procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa i brak przewidzianej prawem promulgacji przed wejściem w życie nowych przepisów dotyczących procesu. Nie byłoby żadnego problemu, gdyby Franciszek, wraz z upływem czasu nauczony doświadczeniem i przyjaznymi uwagami, skorzystał z formy promulgacji, do której zaczął się odwoływać w następnych aktach swojej działalności ustawodawczej, a mianowicie promulgacji w *L'Osservatore Romano* jednocześnie wyrażnie to stwierdzając. Jest to zgodne z obowiązującym kan. 8, który dopuszcza inne możliwości promulgacji aktów prawnych poza AAS. Jeśli jednak miałyby to stać się powszechną praktyką norma zawarta w kanonie powinna zostać zmieniona zwłaszcza w perspektywie dzisiejszych metod przekazu informacji.

3. Język i tekst ustawy

Przykład *Mitis Iudex* ukazał problemy związane z brakiem jednoznacznego tekstu ustawy jako tekstu podstawowego. W przypadku wspólnoty kościelnej rozsianej po całym świecie i władającej różnymi językami tekst ustawy powinien być taki sam. Jedność tekstu

³⁰ Tak uważa E. Napolitano cytowany przez G. BONI, *La riforma del processo canonico di nullità matrimoniale: il complicarsi progressivo del quadro delle fonti normative (parte prima)*, s. 56.

gwarantowana jest przez język, w którym tekst został zapisany. Z oczywistych względów nie każdy ma możliwość zapoznania się z oryginalnym brzmieniem tekstu. Istnieją jednak we wspólnocie kościelnej osoby odpowiedzialne za znajomość tekstów prawnych oraz wprowadzanie obowiązującego prawa w życie. Istnieją również powszechnie dostępne tłumaczenia oryginalnego tekstu ustawy, które odpowiednio wyrażają – jeśli nie dokładnie tłumaczą słowa – myśl i zamierzenia ustawodawcy. Ostatecznie wymagane zachowania korygowane są codzienną praktyką wspólnoty wiernych. Tekst prawny wymaga jednoznaczności i pewności. Takie wymagania może zapewnić tekst formułowany w jednym języku. Tym samym oferuje możliwość tłumaczenia.

Wymagania pewności tekstu ustawowego stanowią wyzwanie dla obecnego prawodawcy. Dotyczy to przede wszystkim jasnego określenia, która wersja językowa jest tekstem normatywnym, a które posiadają walor tłumaczenia.

Elementem sztuki prawodawczej jest formułowanie tekstu ustawy w jednym języku. Dotyczy to wspólnoty o charakterze międzynarodowym, jaką jest „władająca językami” wspólnota Kościoła. W przypadku nowelizacji kodeksowych dokonywanych przez Franciszka istnieje w tej dziedzinie duża swoboda. Obok tekstów nowelizacji promulgowanych w języku łacińskim istnieją inne promulgowane w języku włoskim. Niesamowitą ekwilibrystką ustawodawczą jest nowelizacja zawarta w Liście apostolskim *Spiritus Domini* i *Competitiones quasdam decernere*, gdzie Franciszek stanowi nowe brzmienie przepisów odwołując się do tłumaczenia normatywnego tekstu łacińskiego na język włoski. Dokonuje zmian w tłumaczeniu, a nie w tekście ustawowym. Postanawia jednak, by przepisy prawne obowiązywały w nowym brzmieniu po włosku. Pozostaje oczekiwać na tekst łaciński opublikowany w AAS, a dotychczasowy traktować „w dobrej wierze” jako obowiązujący.

Nie wydaje się jednak, by formułowanie prawa powszechnie obowiązującego powinno dokonywać się w jakimś języku nowożytnym, nie zaś po łacinie. Franciszek promulguje coraz więcej tekstów normatywnych w języku włoskim. Jednak to język angielski dzięki

rozwojowi sposobów komunikacji internetowej staje się powszechnie obecny i wydaje się być bardziej odpowiedni dla coraz większej rzeszy osób nim władających. Można poszukiwać «za» i «przeciw» takich rozwiązań. Pozostają jednak nadal obowiązujące przepisy w tej dziedzinie wydane przez Sekretariat Stanu Stolicy Apostolskiej, zgodnie z którymi tylko tekst łaciński KPK posiada walor oficjalny³¹. Za tekstem łacińskim przemawiają również względy interpretacyjne. Dotyczy to zwłaszcza osób zajmujących się „zawodowo” prawem kanonicznym czy to w aspekcie jego poznawania, studiowania czy praktycznego stosowania. Wartość tekstu łacińskiego została podkreślona przez samego prawodawcę w kan. 6 §2, w którym stwierdza: „jeśli kanony niniejszego Kodeksu zawierają stare prawo, winny być interpretowane z uwzględnieniem również kanonicznej tradycji”. Aczkolwiek prawodawca odnosi się jedynie do prawa kodeksowego to jednak nie trudno zaakceptować, że wymogi interpretacyjne dotyczą całego prawa Kościoła, a zwłaszcza jego kanonicznej tradycji. Wobec coraz bardziej i częściej w dyskusji kanonistycznej pojawiających się argumentów, które przemawiają za odejściem od kodeksowej formy istnienia prawa kościelnego sądzę, że tradycja kanonistyczna będzie odgrywała coraz bardziej znaczącą rolę.

Zakończenie

1. Papieża Franciszka cechuje dosyć duża elastyczność techniki prawodawczej. Nie tylko można, ale wręcz należy spoglądać na nią krytycznym zmysłem, by właściwie odczytać papieską myśl prawodawczą, ostatecznie przełożoną na przepisy prawne.
2. Może się wydawać, że duszpasterska troska przysłania papieżowi rolę prawa kanonicznego w Kościele i odsuwa na bok zasady jego odzwierciedlania czy tworzenia. W tej postawie można jednak doszukiwać się głębszej motywacji dla samych kanonistów, którzy nie powinni jedynie narzekać na papieską

³¹ SECRETARIA STATUS, *Normae de Latino textu Codicis Iuris Canonici tuendo eodemque alias in linguas convertendo* (28.01.1983), *Communicationes* 15 (1983), s. 41.

aktywność legislacyjną, ale jeszcze bardziej zgłębiać tajniki *ars legis*.

3. Nowe przepisy prawne stanowione przez papieża nie powinny jednak wzbudzać niepotrzebnie wątpliwości. Dotyczy to przede wszystkim wyraźnego sformułowania obowiązującego prawa, co w perspektywie wszystkich wiernych przekłada się na ich prawa do otrzymywania od pasterzy tego, co służy zbawieniu (*salus animarum suprema lex esto*) oraz pewności ich sytuacji prawnej we wspólnocie Kościoła.
4. Anachronicznym sposobem we współczesnym świecie wydaje się być promulgacja aktów normatywnych w AAS. Skoro do natury promulgacji należy jak najszybsze powiadomienie o istniejącym tekście prawnym można by tego dokonać posługując się internetem określając sposób promulgacji, strzegąc się przy tym wszelkich możliwości błędów i nadużyć wpływających na niejasność rozwiązań prawnych.
5. Uważam, że rzeczą pożyteczną byłaby promulgacja za pośrednictwem internetu jednej wersji językowej obowiązującej ustawy kodeksowej jako odniesienia dla kolejnych zmian. Te z kolei powinny być dokonywane w sposób niebudzący wątpliwości, przynajmniej od strony formalnej.
6. Dywagacje wokół formalnych aspektów działalności ustawodawczej papieża Franciszka pokazały jednocześnie jak dużą rolę przypisuje się prawu Kościoła *quid iubet* odsuwając na bok rolę prawa *quid docet*³². Wiele elementów doświadczenia prawnego Kościoła doświadczyło ustępstw na rzecz tekstu pisanego. *Scientia iuris* wypycha należne w kanonistyce miejsce dla *ars iuris*.

³² T. GAŁKOWSKI, *The influence of the tripartite separation of power on the concept of Church law*, w: *La funzione amministrativa nell'ordinamento canonico*, (a cura di J. Wrocński, M. Stokłosa), Warszawa 2012, s. 797-798.

Promulgation in the legislative Practice of Pope Francis

Pope Francis has made several significant changes to the Code of Canon Law. They aroused the interest of experts in canon law, not only because of substantive changes, but above all because of the ways of promulgation of the new rules. By presenting the problems related to the promulgation and the consequences of Francis' practice for the community and the rights of the faithful, the author of the study believes that they are also an interesting challenge for legal knowledge, directing from *scientia* to *ars iuris*.

Słowa kluczowe: Franciszek; ustawodawca; kodeks; promulgacja; wyzwania

Keywords: Francis; legislator; code; promulgation; challenges

NOTA O AUTORZE

O. prof. dr hab. Tomasz Gałkowski CP – profesor na Wydziale Prawa Kanonicznego UKSW w Warszawie, kierownik zakładu Teorii Prawa Kanonicznego w katedrze Teorii i Norm Ogólnych Prawa Kanonicznego.